

Ана Елаковић-Ненадовић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
aelakovic@yahoo.com

Оригиналан научни рад
примљено: 1. јул 2012
прихваћено: 1. октобар 2012

ТРАДИЦИОНАЛНИ ОБРАСЦИ БЕСЕДНИЧКОГ УБЕЂИВАЊА У ЕСХИНОВОЈ РЕТОРИЦИ

Сажетак: изучавање Есхиновог политичког и беседничког ангажмана осветљава нам проблематику проучавања дефиниције и садржине вештине убеђивања у класичној реторици. Прагматичност Есхиновог беседништва нам омогућава да истражимо до које мере су таленат (*physis*) и једно солидно познавање беседничке теорије (*techne*) имали кључну улогу у формирању убеђивачког умећа.

Кључне речи: реторика, беседник, Есхин, језик, технике убеђивања, закон, Демостен, Атина, судско беседништво.

У овом раду ћемо разматрати беседништво као један од основних видова убеђивања и људског комуницирања, уопште. Говорничко умеће, осим вештине, подразумева и претендује на моћ, па би самим тим, наслов нашег рада могао гласити и као уметност „манипулисања“, поготово ако имамо у виду актуелна дешавања у савременом друштву.

Овде треба навести и дистинкцију у значењу термина реторика и беседништво, где би, према већ устаљеној дефиницији, беседништво требало посматрати као говорничку праксу која, сама по себи, садржи способност уверавања. Као битна подлога за ову врсту вештине, јавља се реторика као теоријска дисциплина, која има задатак да изналази средства за уверавање аудиторијума, и да даје савете како се та средства најбоље примењују у пракси. Само у тој спрези између реторике и беседништва, може да се развија и опстане и сама вештина убеђивања.

Као предлог за ову нашу расправу, узели смо Есхиново беседништво, на чијем примеру ћемо покушати да осветлимо проблематику беседничког уверавања. Проучавање Есхиновог беседничког ангажмана отвара нам многа питања која су везана и за проучавање самог беседништва. Стога, би говорничку уметност требало, путем једног актуелнијег истраживачког приступа, посматрати у светлу савремених

интердисциплинарних истраживања, поготово због њене практичне примене у хеленској политичкој јавности¹, али и њене применљивости данас.

Два основна питања која нам се намећу у нашем излагању су: да ли ми можемо са сигурношћу и прецизношћу утврдити шта је и каква је била техника уверавања у античко доба, као и питање, на који начин је можемо посматрати, да ли само као технику убеђивања или и као једну врсту убеђивачког мишљења? Антички спор између Исократа и Платона, шта је важније за Грчку: реторика или филозофија, не само да не губи на актуелности, већ има и суштински значај за данашњу људску теорију и праксу. За истинску *phronesis* као људску разбориту комуникацију, битно је избећи Сцилу могуће апстрактности и стерилности филозофског мишљења, и с друге стране, увек могући, манипулативни, односно еристички редукционизам реторике. На примеру Есхина, видећемо да ли је у структури људског мишљења и деловања могућа истинска комуникација у виду антимаанипулативног, еманципативног прожимања *Ja, Ti, On-Ona, Oni*.

Имајући у виду овај аспект реторике, можемо јасно указати на два момента у самом акту убеђивања. Први се крије у етимологији грчког глагола *peitho*², а други у исконској, првобитној улози ретора³.

Како су изгледала извођења беседа *in vivo*, сазнајемо од једног броја античких аутора, напр. Цицерона или Квинтилијана, дакле, углавном кроз теорију. Поставља се питање, да ли нам је то довољно да би себи могли да предочимо, како је изгледао јавни наступ у свим својим елементима? Проблем нам се чини још комплекснијим, ако узмемо у обзир да је већина беседа доживљавала своју накнадну редакцију, где су оне често биле изложене језичкој и стилској трансформацији. Беседе су тако, осим своје правне и реторичке функције, имале и

¹ Упор. Phillip Harding, *Rhetoric and Politics in Fourth-Century Athens*, Phoenix 41, 1987, 25-39; Harvey Yunis, *Taming democracy: Models of Political Rhetoric in Classical Athens*, Ithaca and London 1996; Josiah Ober, *Mass and Elit in Democratic Athens: Rhetoric, Ideology and the Power of the People*, Princeton 1996.

² По Е. Бенвенисту латински термин *fides* се са својом етимолошком породицом појављује у различитим областима: религији, моралу, филозофији, праву. Латинском *fides* кореспондира грчки термин *peithomai*, који се првобитно јавља у медију и има значење „слушати“. У активу овај глагол значи „саветовати“ и има секундарно значење. Из овог можемо закључити да постоји двострука употреба убеђивања и то: једна као врста уверавања, у смислу манипулације, како би придобили друге за своје властите ставове, и друга, као савет, како је схвата и Есхин, називајући себе саветником града. (Benvenist, 2002, 73-77).

³ Уз ово можемо навести и првобитну функцију самих ретора, који су имали привилегију да разлажу своје предлоге и убеђују скупштину у њихову оправданост. Дакле, утицај појединаца се није вршио само кроз политичку моћ. Ретори су могли да буду бирани на неке мање политичке функције или су бирани коцком да буду у савету, али је њихова првобитна функција и задатак био да саветују Атињане о важним догађајима. Стога нам је јасно, колико је била битна њихова способност убеђивања. Она је сачињавала, не само познавање основних елемената говорничке вештине, већ и завидно опште образовање. Они нису имали свој углед према својој позицији, већ по броју предлога које су предложили у корист атинског народа. Ако се зна да је једна од њихових најпрестижнијих јавних служби била да представљају свој град и грађане за време преговора са неком страном државом - будући да Атињани нису имали посебну дипломатску службу - било је потпуно јасно до које мере је код њих била разрађена и усавршавана убеђивачка моћ.

књижевно-уметничку димензију, па су самим тим попримиле и својеврсно литерарно обележје.

Кад је у питању изучавање вештине убеђивања, не сме се сметнути с ума, да нам у њеном пручавању од велике користи може бити језичка и стилска анализа беседа хеленских ретора, која би у појединим сегментима требало да укључи и неке аспекте психолингвистичких истраживања.

Наиме, исказ је обично испуњен одређеним емотивним набојем који се манифестује управо кроз језик, где можемо да наслутимо такође, и морална убеђења, као и политичка уверења појединих беседника. Да би смо одговорили на наше основно питање, каква је била техника убеђивања у античко доба, нема никакве сумње да би нам у том погледу могла бити од користи и савремена истраживања о односу вербалног и невербалног говора, као и проучавање историје реторике и дела великих беседника. Овде само износимо нашу радну идеју и хипотезу о овоме. На тај начин бисмо проширили и контекст истраживања реторике и врло вероватно обогатили методолошке поступке у том истраживању.

Претходно речено нас упућује на тезу да беседничку вештину, па самим тим и њену убеђивачку функцију, морамо посматрати као мултидисциплинарну, јер укључује многе аспекте људског мишљења и комуникације, који су данас обухваћени и дефинисани новијим наукама попут: психолингвистике, комуникологије, социолингвистике, проучавања емоција, језика, перцепције, па чак и шире, неуролингвистике и семиологије. Све ове дисциплине би нам могле бити од користи на путу ка откривању и схватању суштине беседништва и врло је битно применити их на истраживања у домену реторичке теорије. Ово би, свакако, допринело темељнијем тражењу одговора на наше горе постављено питање, у којој је мери у структури људског мишљења и деловања, могућа истинска комуникација у виду антимаанипулативног, еманципативног прожимања *Ја, Ти, Он-Она, Они?* Или, опет, у којој се мери беседништво може сачувати од инструментализације, тј. идеологизације (идеолошке аргументације) у коју га *nolens volens* увек увлачи технологија моћи и власти, тј. до које мере може бити израз човекове слободе?

Проучавање Есхиновог беседничког језика и стила, осветљава нам питање порекла и намере Есхиновог беседничког ангажмана. Есхин је представљао пример беседника, чији су говори били производ одбране личних политичких ставова у погледу актуалне политичке ситуације у тадашњој Грчкој. Себе је називао “саветником највећег града” (ὁ τῆς μεγίστης σύμβουλος πόλεως) и тиме се, јасно оградио од било какве интенције да се директно уплиће у јавни живот свога града.⁴

Овим се отвара простор за могуће одговоре на питање које је често било предмет античке критике, а то је, у којој мери је његова беседа била производ беседничке вештине и талента? Овде, пре свега, мислимо, на беседништво као спој природног талента (*physis*) и вежбања (*techne*), дакле, о томе, где је граница између Есхинове реторичке образованости, тј. познавања реторичке теорије и његове природне надарености? Можда би се његова природна надареност могла највише

⁴ *Aesch.*, 2, 157.

сагледати, управо, у примени стеченог теоријског знања у његовим беседама. Интересантно је размотрити и присутно суочавање ставова не само античке, већ и модерне критике, који су по овом питању веома опречни.

Ово питање је остало актуелно и до дан-данас. Ако, пак, обратимо пажњу на многе савремене уџбенике који се баве јавним говором, таленат се, уопште, не помиње као предуслов да се постане добар говорник, за разлику од старијих аутора, напр. Цицерона, који је истицао таленат, као битну компоненту успешне беседе.

Многи су мишљења да лепа беседа може настати у појединим случајевима и као производ неког тренутка инспирације неким догађајем, који је у човеку покренуо буру емоција, па самим тим и велику жељу да искаже своја осећања и подели их с другима. Овде ћемо се кратко осврнути и на тзв. самоникло беседништво, које се обично јавља у појединим историјским догађајима, када је нека ситуација изнедрила говорника, који по својој вокацији није био ретор, нити је имао адекватно опште образовање. То су тзв. „говори проистекли из одређене ситуације“, који могу бити производ нечије надарености или снажног мотива који је проистекао из дубине душе, тј. из срца. Они који себе сматрају поклоницима идеје да добар говор произлази, пре свега, из талента за беседништво, обично узимају овакве примере из историје као доказ за своју теорију. Па ипак, пракса је показала да су ти случајеви јако ретки. Јер дати моменат, који је проговорио из самониклог беседника, наилази на повољан пријем код његовог аудиторијума, управо зато што је пресудни историјски моменат, био део и њиховог свакодневног живота и сензибилитета, и као такав је могао да нађе пут до своје публике, којој је у одређеној ситуацији био потребан снажан говорнички подстицај.

Такве моменте смо могли запазити и код Есхина. Сврха Есхинове реторике је, у ствари, била прагматична и била је питање једног тренутка у којем се нашао и његовог одговора на дати моменат. Мада, бисмо могли закључити да код овог беседника није од пресудног значаја била толико емоција или беседнички нагон, колико је то био сам моменат изазван ситуацијом. Есхин на почетку своје беседе *Против Тимарха* наговештава мотиве свог беседничког ангажмана, тврдећи да је основни мотив његовог обраћања судијама проистекао из његове дубоке жеље да брани државу и њене законе од тако нечасних људи као што је то био Тимарх: *Никада нисам, Атињани, поднео тужбу против било ког од грађана, нити сам их ометао приликом полагања рачуна о њиховој служби, већ, сматрам, да сам се понашао умерено у свим оваквим стварима. Али, кад сам увидео да је држава била озбиљно оштећена незаконитим изношењем оптужби овде присутног Тимарха, и кад сам ја лично био изложен његовим клеветама (на који начин, показашу вам у даљем току говора), дошао сам до сазнања, да би било срамно да не устанем у одбрану читавог града и његових закона, у одбрану вас и себе самог.*⁵

На Есхина многи гледају као, пре свега, на политичара, па самим тим и његову реторику сврставају у инструмент политике, јер је већ опште место да су атински државници били и одлични беседници. Дакле, да ли нам је потребно много

⁵ Прев. Ана Елаковић-Ненадовић.

логичког дедукционизма, да би дошли до сазнања, колико је, у ствари, говор имао важност и тежину у вођењу државничких послова? Намеће се питање, колико је то, као и данас, било главно оружје политичког деловања и спровођења политичких циљева? Управо, из овога што је речено, можемо видети, колико се, у ствари, намена реторике и њен циљ оличен у чину убеђивања, није нити мало променила у односу на своје почетке, за разлику од неких других елемената беседништва, попут његове структуре, стилске форме и дужине трајања самог говора.

Овде се поново отвара већ поменуто питање, да ли је за успешног беседника неопходно поседовање талента, или је, пак, довољно стечено знање и пракса базирана на том знању? Одговор нам могу пружити Исократ и Демостен. Иако писац великих и знаменитих говора, за Исократу се сматра да због слабог гласа и велике треме, није био и једнако добар и талентован говорник. Познато је да он своје говоре није држао пред аудиторијем, нити пред својим ученицима, већ их је дуго састављао, редиговао и потом, објављивао. Овом наведеном чињеницом долазимо до закључка да осим већ поменуте дистинкције између реторике и беседништва, можемо препознати да постоји и једна подврста, тј. поддистинкција унутар самог беседништва као практичног дела реторичке уметности. Овде наилазимо на подвојеност беседништва у односу на његов интерпретативни карактер, будући да се један вид те интерпретације дешава у сфери писаног медија, а други, опет, у сфери јавног наступа, који ми данас популарно називамо *public speaking*.

Иако и за оба поменута медија вреде готово исти постулати беседничког убеђивања, ипак, морамо бити свесни да није исто изговарати беседу уживо пред аудиторијем, поготово судским, и с друге, стране писати је и редиговати више пута. Стога, морамо узети у обзир чињеницу да у усменом беседништву ваљану интерпретацију мора да прати и одговарајући невербални наступ, пре свега, мимика и гестикулација. Ове компоненте представљају веома битан интегрални део убеђивачког поступка у беседи. У беседама, објављеним у писаној форми, невербална комуникација готово и не постоји, док се предност даје језику и стилу говора, као главном средству убеђивања.

Бавећи се Есхином, долазимо, ипак, до закључка да његово беседништво није било у велико мери инвентивно, колико је, у ствари, представљало један прилично складан спој беседничког талента и једног солидног познавања беседничке теорије. Његов таленат се испољавао, пре свега у његовој елоквенцији и држању на сцени, али и у његовом гласу, који је био извезбан, између осталог, и захваљујући његовом ранијем бављењу глумом, што нам потврђује и сам Демостен.⁶

Многи сматрају да је управо сукоб са Демостеном омогућио Есхину да се домогне славе и да се тако сврста у канон десеторице највећих грчких беседника. Сматра се да су његове беседе *О непоштено извршеном посланству* и *Против Ктесифонта* биле проучаване и читане баш због Демостенових говора *О веницу* и *О*

⁶ Dem., 18, 262; 19, 199, 246.

непоштено извршеном посланству. Управо је поређење Есхина са његовим много славнијим опонентом Демостеном, допринело интересантности проучавања његове реторике. Кроз њихове беседе, контразирањем података на које nailазимо у њима, можемо да закључимо на који начин је у њиховом случају коришћено и било успешно њихово убеђивачко умеће. Чувена је Демостенова критика Есхиновог вођења политике у односу на Филипа, где он Есхина карактерише као издајника грчких интереса.⁷ Међутим, Полибије нам говори да је Демостенова политика била погубна за народ, јер људи које је он наводио као издајнике⁸, нису у ствари били издајници⁹, већ, напротив, поштовали су своје обавезе према домовини, али су се разликовали у процени ситуације и избављења из ње: *Ко се с правом може назвати издајником, то је тешко одредити, али се највише приближује истини онај ко такву одредбу примењује на људе који у тренуцима опасности непријатељима предају градове због сопствене безбедности, користи или несугласица са политичким супарницима.*¹⁰ Ово нас упућује на чињеницу да некад у тако замршеном периоду хеленске историје, није било лако закључити, шта је патриотизам, а шта издаја. Упоредијући Есхинова и Демостенова сведочанства о појединим догађајима, јасно увиђамо да постоје велике разлике у фактографији и интерпретацији једног те истог догађаја у њиховим беседама.¹¹ То нас доводи до

⁷ На самом почетку своје парнице *О непоштено извршеном посланству* Демостен оптужује Есхина да је поднео лажан извештај о посланству. Потом, му предбацује да је саветовао Атињане против њихових интереса, као и да је прекорачио своје дужности као посланика, тиме што је у преговорима са Филипом изашао из оквира договора који је био постигнут на скупштини, која је заседала непосредно пред полазак посланства у Македонију. Затим, га Демостен окривљује за то што је атинско посланство дошло прекасно у Пелу, као и да је примио од Филипа мито, и на тај начин постао издајник атинских интереса. Управо је ова последња оптужба на рачун Есхина, постала главна тачка на којој се заснивала Демостенова оптужба. Међутим, Демостен нам нигде у својим беседама не наводи аргументацију за ове своје тврдње (*Dem.*, 19. 4, 25-28, 150-165, 106-120, 166-168).

⁸ Питањем патриотизма, као и храбрости и јуначке славе, бавио се и Ликург у својој беседи *Против Леократа*. Наиме, Ликург је оптужио извесног Леократа, да је напустио своју државу и народ, и у одсудном моменту побегао, погазивши све постојеће законе и моралне норме. Цела Ликургова беседа је прожета патриотским осећањем, љубављу према отаџбини и поштовањем према боговима, вери и култу. По њему, Леократ представља архетип оних људи, због којих је свака држава, па самим тим и њени грађани, осуђена на пропаст. То је управо и Есхинова теза, посведочена већ у првој реченици његове беседе *Против Тимарха* (*Aesch.* 1. 1, 2.), где он наводи да га је, управо, Тимархово иступање мимо закона, навело да поднесе тужбу против њега. А, непоштовање закона, по њему, води државу у директну пропаст. И код Платона и код Ликурга, који је био под његовим утицајем, преовладава став, да се живот у заједници регулисао управо на темељу законских и моралних норми. По њима, два грчка термина: *nomos* i *ethos*, чинили су основу постојања грчког полиса, али и људске заједнице уопште. Ликургова беседа представља један од примера, на који начин Платонова политичка филозофија налази своје отеловљење на тлу стварности, овај пут у судници. Упор. Robert Renehan, *The Platonism of Lycurgus*, *Greek, Roman and Byzantine Studies* XI, 1970, 219-231, S. Salomone., *L'impegno etico e la morale di Licurgo*, *Atene e Roma* XXI, 1976, 41-52.

⁹ *Историје II*, 14.

¹⁰ Исто, 15.

¹¹ Тако Е. Harris наводи пример А. Schaefera који је у утврђивању валидности историјских чињеница присутних код Есхина и Демостена, поставио критеријум “конзистентности” као један од основних

питања валидности података у беседи. Ако би се свесно упустили у та проучавања морамо кренути од неких општих места у реторици, пре свега, од форме и начина извођења саме судске беседе. Уз то, бисмо требали да проучимо карактер и моралну опредељеност самих беседника. Беседе су биле њихов највећи штит, али и копље у судници, тако да је истина често могла бити жртвована у циљу њихове одбране од великог броја међусобних оптужби.

За Есхина су сјајан глас и отмено држање били главна компонента његове убеђивачке умешности. Он је пример беседника, чији су говори, како смо већ претходно навели, били производ његове политичке борбе и одбране од оптужби, што нас наводи на закључак да се он појављивао у одређеним приликама, тј. из нужде. Није се приремао за своје говоре, нити је познато да их је писао за друге. Реторика је за њега била инструмент у доказивању исправности његове политике, али и за изношење властитих погледа и ставова у вези са тадашњом политичком ситуацијом.

Овде би било корисно осврнути се и на сам процес вођења парнице. Наиме, античка судница није имала строга правила вођења процедуре у погледу форме и начина вођења неког судског процеса. Такође, није постојала ни строга процедура давања исказа и излагања доказа појединца, па су се ту могле чути непримерене клевете, а лукавост и препреденост су неретко могли да делују збуњујуће на масу која се налазила у судници. Још ако се узме у обзир да је губљење парнице, истовремено, за оног који ју је покренуо значило смртну казну, прогон, атимију или конфисковање имовине, јасно је да је улога убеђивања била јако велика и готово од пресудног значаја за добијање парнице.

Парница је тако постајала борба на живот и смрт, те су парничари морали да употребљавају сва средства која су им била на располагању: клетве, лукавост, неистине, али и снажан језик емоција, који је имао за циљ да продре дубоко до оних у чијим рукама се налазила одлука. Пошто се већина судског тела састојала од грађана који су били слабо упућени у судски систем Атине, често су им могле промаћи крупне ствари које су изговорене мимо закона. Искази су често садржавали гласине, сведочанства, и нису увек били поткрепљени валидним доказима. Такође, њихова беседа је садржавала многе ствари, које су биле небитне и споредне за цео случај.

параметара приликом утврђивања истинитости њихових података у беседама. Schaefer сматра да ако неко у једном случају да једну верзију, а у другом случају, другу верзију истог догађаја, она се он не сме посматрати као веродостојан извор. Тако овај аутор наводи Есхинову недоследност у навођењу чињеница (Aesch., 1. 174; 2. 14, 19, 20). Наиме, 346. године пре Христа, Есхин се хвалисао сарадњом са Филократом, да би већ 343. године у потпуности негирао ову чињеницу. Али, на исту недоследност наилазимо и код Демостена (Dem., 18. 23; 19. 16), који је 343. године тврдио да је месеца елафеболиона 346. године Есхин говорио пред скупштином пред посланицима из других земаља, који су били позвани да судељују заједно са Атињанима у преговорима са македонским посланицима. Међутим, 330. године пре Христа, Демостен пориче да су било какви посланици били позвани од стране Атињана на поменутој скупштини. Дакле, ово нас упућује на неизбежну предостројност према датим подацима на које наилазимо у беседана оба беседника. Упор. Edward Harris, *Aeschines and Athenian Politics*, Oxford University Press, New York-Oxford 1995.

Све ово што смо претходно набројали, постајало је главно оружје убеђивања публике.

Овде, морамо поменути и појаву логографа, који су састављали говоре за своје клијенте. Есхин их дефинише као „стручњаке“ за говор.¹² Осим правног знања и темељног познавања реторичких начела, било је потребно познавати личност и карактер странке која треба да изнесе тај говор пред судом. Стога је логографу било тешко да предвиди не само способности клијента, већ и да антиципира тј. предвиди евентуалне неочекиване ситуације и преокрете приликом суђења. Често су зато довођени у везу са сикофантима и софистима, а по Платону су софисти и ретори били исто. Поставља се питање до које мере је логограф био способан да предвиди убеђивачку моћ свога клијента? Да ли је његов клијент могао да убедљиво интерпретира добијену беседу?

Као још један од битних елемената у састављању говора и његовог убеђивачког карактера, представља и ауторово познавање аудиторијума којем се обраћа својом беседом. Ако се осврнемо на судско беседништво у Есхиново доба, познато је да је на исход парнице велику улогу имала образованост, односно правна необразованост судског аудиторијума, који је често био заслепљен лепотом и изражајношћу говора. Тако су они заведени лепотом неког говора, посвећивали мању пажњу чињеницама које су биле битне за процес. Управо, су за Есхинов говор тврдили да је он својом патетиком успео да гане слушаоца, што је, итекако, могло да утиче на исход парнице. Ако узмемо у обзир да је суђење трајало свега један дан и да су након исказа тужитеља и оптуженог, судије морале донети и коначну одлуку, поставља се питање шта су они могли од свега реченог да запамте, будући да тадашња Атина није познавала бележење судских процеса, тим пре, што приликом одбране оптуженог, суд није имао испред себе текст оптужбе која га терети. Стога је постојала и мања вероватноћа да ће се они сетити баш свих тачака оптужнице. Ово нас упућује на то да је све било ствар тренутка и емоција, тј. посебног дара беседника да својим патосом утиче на душу говорника.¹³

Судница је, такође, била један од начина да се дође до високог угледа и положаја. Будући да није било јавног тужиоца, свако је могао сваког да тужи. Да би неки од атинских политичара привукао на себе пажњу, од пресудног значаја је била ефектност говора. Такво искуство је имао и Есхин, за којег се сматрало да није припадао некој претерано угледној породици. Његови родитељи нису били имућни, нити је он имао моћну породицу која га је могла својим угледом лансирати у политичку орбиту. С друге стране, због мале имовине он није могао да учествује у литургијама, што је била престижна ствар у тадашњем атинском друштву.¹⁴ У то време грађани су бирани за неку јавну тј. политичку делатност, не по припадности

¹² *Aesch.*, 3., 200, 215.

¹³ Горгија нас, такође, упућује на психолошки аспект реторике, називајући је “вођење душе речима” (Plat. *Phaedr.* 261 A: ψυχῆγωγία τις διὰ λόγον к.т.л.). Упор. Милош Ђурић, *Историја хеленске књижевности*, Београд 2003, 620.

¹⁴ Оно што је Есхина чинило интересантним за Еубула и Фокиона била је, вероватно, његова беседничка способност, јер се сматра да они сами нису имали баш довољно талента за говор.

некој политичкој странци, већ по својој способности за обављање јавних послова, која је, пре свега, укључивала говорнички дар и убеђивачку моћ тадашњих политичара. Реторика се развила у атмосфери агонистичности на свим пољима људског друштва, почевши од приватних имовинских сукоба, па до опште глобалне расправе о спољној политици. Судски процеси су бивали посматрани као беспопштедне утакмице ретора. По Платону, беседа је била отров који убија демократију, она је за њега била уметност владања људима и манипулација њиховим осећањима и страстима. Било је само питање које ће оружје бити употребљено у сврху убеђивања аудиторијума у властите ставове. Ако се осврнемо само на античку реторику, мора се рећи да се у то време највећа пажња поклањала језику и стилу, поред већ присутног талента, гласовне и интерпретативне способности.

Оно што је представљало једну од основних компоненти убеђивачког механизма у антици био је морални тј. етосни садржај беседе. Личност и карактер оног који говори је свакако била добра препорука аудиторијуму. Својим моралним карактеристикама говорник стиче поверење своје публике. Да би придобио јавност, Есхин се трудио да и он да извесну моралну ноту свом излагању. Тако он наводи законе који проповедају норме моралног понашања и одгоја деце, истичући да се са одгојем деце треба почети веома рано, још од њихове прве године живота.¹⁵

Као што смо већ претходно напоменули, Есхин у недостатку доказа често прибегава позивањем на јавне гласине и на сећање присутних у судници. Тако наводи да се многа дела, иако нису транспарентна, могу наслутити. Овај свој чин он оправдава чињеницом да је некада тешко извести сведоке пред суд, због њиховог одбијања да се појаве пред судом и тако сведоче против оптуженог. По њему би, уместо валидног доказа, судије требало да у своју коначну пресуду уграде и своја властита искуства, тј. шта су о оптуженом видели и чули у свом окружењу. Јер, по Есхину, суд не доноси одлуку само на основу нечијег говора или сведочења, већ и на основу својих сазнања и властите истраге.¹⁶ *Према томе, Атињани, пресуђујте користећи исте критеријуме. Као прво, ништа не сме за вас да буде веродостојније од онога што сте сами спознали и у шта сте се сами уверили, кад је у питању овај Тимарх Као друго, не посматрајте парницу у светлу тренутних чињеница, већ у светлу оних из прошлих времена.*¹⁷

Као једна од основних компоненти у убеђивачком поступку на атинском суду, била је и појава да, у недостатку аргументације, осим цитирања појединих закона, ретори цитирају велике ауторе тог времена. То је истовремено била и одлична сугестивна метода која је требала да делује на судије.

Тако на Демостенову критику да Есхин не може да иступа пред судом и да гради своју оптужбу на основу гласина, Есхин¹⁸ њему узвраћа Хесиодовим

¹⁵ Aesch. 1. 4-36.

¹⁶ Aesch. 1, 93.

¹⁷ Aesch. 1. 93. (Прев. Ана Елаковић-Ненадовић).

¹⁸ Aesch. 1, 125-6.

стиховима¹⁹, који говоре да су гласине божанске и бесмртне²⁰, као и стиховима из *Илијаде*²¹, који такође помињу гласине. Помиње се и Еурипидов стих, који каже да фама може да открије праву природу, не само оних који су живи, већ и оних који се налазе под земљом.²²

Есхин овим примерима жели да докаже финоћу свога духа и образованост, на коју је био посебно поносан.²³ Ово можемо навести као једно од снажних средстава присутних у Есхиновој техници уверавања. Он се, такође, позива и на актуелне атинске законе и цитира свима добро знане обичаје у Атини. Он све ово користи, с једне стране, у недостатку валидних доказа за своје тврдње, али и, с друге стране, да да један емотиван тон својим беседама, дакле, да на неки начин гане душе слушалаца.

Мора се признати да је Есхин своје две парнице добио захваљујући врло добро разрађеној тактици своје одбране, која је више била заснована на истицању моралних начела и позивањима суда на властита искуства, а мање на аргументима и материјалним доказима.

У овом раду смо покушали да дамо мали допринос разумевању суштине неких битних аспеката вештине убеђивања. Као што смо навели, главно средство уверавања у античко доба били су: стил и језик, глас, понашање говорника, његова моралност, која је требало да буде сугестивна и убедљива, и коначно образовање, паидеиа. С друге стране, говор је требало да одговара политичком моменту и да буде разумљив широј публици. Ово укључује систематичност приликом посматрања и дефинисања нивоа интеракције између говорника, говора и публике, којој је он био намењен. Као што смо већ напоменули, овим аспектима би требало додати савремена лингвистичка истраживања у којима се третира језик као део вербалне тј. невербалне комуникације. Поље контрастирања традиционалних реторичких норми и њених савремених деривата садржаним у модерним комуниколошким обрасцима, представља посебан изазов за дефинисање и смештање реторике у одређени историјски и друштвени контекст. Све је више присутно мишљење да је данашњи говор лишен многих особина које су формирале идентитет традиционалног реторичког дискурса. Ова популистичка одлика међуљудске комуникације карактеристична је за данашњи свет у којем живимо и деламо, посебно имајући у виду чињеницу, да је данашњи говор заснован на неких 11 процената вербалне комуникације. Стога, је истраживање убеђивачке технике класичне реторике веома битно за постављање исправних и научно утемељених постулата у нашој комуникацији данас.

¹⁹ *Hes.* 763-4.

²⁰ *Aesch.* 1, 127-130.

²¹ Не постоји нити један траг да је овај стих постојао у Хомеровој *Илијади*.

²² *Eur.*, fr. 865 Nauck

²³ Упор. S. Perlman., *Quotations from poetry in Attic orators of the fourth century BC*, *American Journal of Philology* LXXXV, 1964, 155-172.

Литература:

- Aeschines' *Speeches*, transl. C.D.Adams, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachussets 1919.
- Demosthenes, De corona, De falsa legatione, XVIII and XIX, transl. C.A. & J.H. Vince.Loeb Classical Library Harvard University Press, Cambridge, Massachussets MCMLXVIII.
- Avramović, S., *Rhetorike techne: veština besedništva i javni nastup*, Beograd 2008.
- Aristotel, *Retorika* (prevod M. Višić), Beograd 1987.
- Barthes, R., *La retorica antica*, Milano 1972.
- Cacciari, C., *Psicologia del linguaggio*, Bologna 2001.
- Ђурић, М., *Историја хеленске књижевности*, Београд 2003.
- Kennedy, G., *The Art of Persuasion in Greece*, Princeton 1963.
- Harris, E.M., *Aeschines and Athenian Politics*, New York, Oxford, 1995.
- Harrison, A.R.W., *The Law of Athens: Procedure*, Oxford 1971.
- Harding, P., *Rhetoric and Politics in Fourth-Century Athens*, Phoenix 41, 1987, 25-39.
- Kvintilijan, *Obrazovanje govornika* (prevod P. Pejčinović), Sarajevo 1985.
- Ober, J., *Mass and Elite in Democratic Athens: Rhetoric, Ideology and the Power of the People*, Princeton 1989.
- Perlman, S., *Quotations from Poetry in Attic Orators of the Fourth Century B.C.*, American Journal of Philology LXXXV 1964 155-172.
- Platon, *Država* (prevod A. Vilhar, B. Pavlović), Beograd 2002.
- Platon, *Zakoni* (prevod A. Vilhar), Beograd 1971.
- Полибије, *Историје* I, II (превод М. Рицл), Београд, 1988.
- Renehan, R.F., *The Platonism of Lycurgus*, Greek, Roman and Byzantine Studies XI, 1970, 219-231.
- Salomone, S., *L'impegno etico e la morale di Licurgo*, Atene e Roma XXI, 1976, 41-52.
- Tadić, Lj., *Retorika - uvod u veštinu besedništva*, Beograd 1995.
- Yunis, H., *Taming democracy: Models of Political Rhetoric in Classical Athens*, Ithaca London 1996

TRADITIONAL FORMS OF RHETORICAL PERSUASION IN AESCHINE'S ORATORY

Summary

The paper discusses the main elements of persuasion in Aeschines oratory. A particular aspect of the research is the comparison of Aeschines's and Demosthenes's oratory. It tries to give an answer how far Aeschines's oratory, especially his art of persuasion, is the product of skill (*techne*), and how much it is the product of the rhetoric gift (*physis*)?

The study of the ancient Greek rhetorical heritage provides a better and clearer demonstration of the structure and importance of a persuasion skill, both in the ancient times and in the modern communication theory. This way of looking at the rhetorical theory and praxis includes an interdisciplinary approach to this problem, which becomes increasingly integrated into the systems of modern scientific research.

Keywords: rhetoric, orator, Aeschines, language, technique of persuasion, law, Demosthenes, Athens, forensic oratory.